

Türkiye'nin Yakın Dönem Dış Ticaretindeki Değişmeler

Recent Changes in the Foreign Trade of Turkey

Bülent AKSOY

G,Ü, Gazi Eğitim Fakültesi Coğrafya Eğitimi Anabilim Dalı, Ankara-TÜRKİYE
abulent@gazi.edu.tr

Mücahit COŞKUN

G,Ü, Gazi Eğitim Fakültesi Coğrafya Eğitimi Anabilim Dalı, Ankara-TÜRKİYE
mucahit@gazi.edu.tr

ÖZET

Bu çalışmada, Türkiye'nin yakın dönem dış ticaretindeki değişmelerin nedenlerini ortaya koymak amaçlanmıştır. Bu amaçla, özellikle 1990'lı yıllardan günümüze Türkiye'nin ihracat-ithalat yapısı, seçilmiş ülkelerle karşılaştırmalı olarak verilmiştir. Ayrıca, dünya ticaretini elinde bulunduran ülkeler, dünya ticaretinde Türkiye'nin yeri ve komşu ülkelerle olan ticaret hacmimiz, nedenleriyle açıklanmaya çalışılmıştır.

Anahtar Sözcükler: Türkiye, dış ticaret, İhracat, ithalât

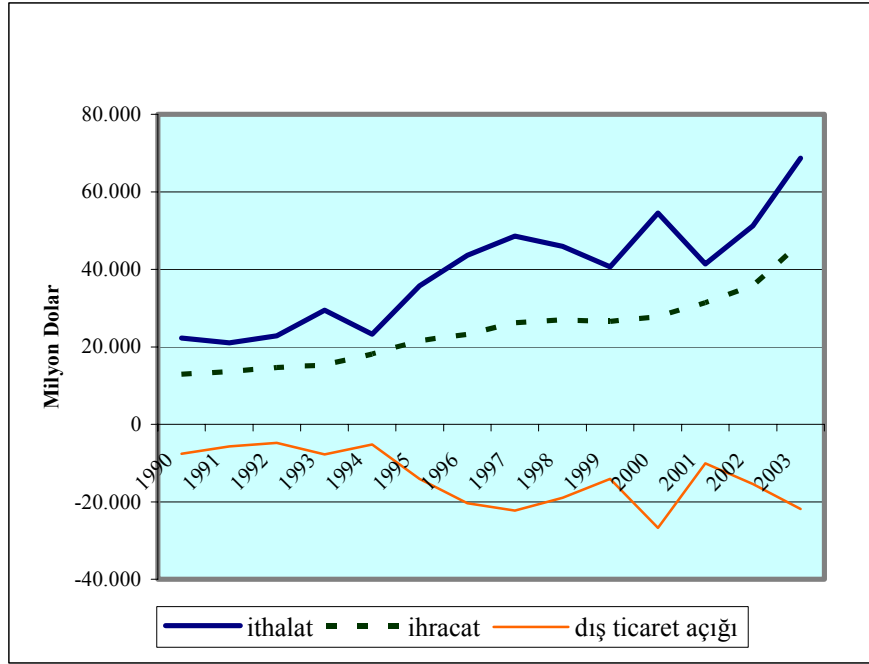
ABSTRACT

The aim of the study is to indicate the reasons for the recent changes in the foreign trade of Turkey. For this purpose, the export-import structure of Turkey, especially from 1990's up to now, has been compared with those of the countries selected. In addition, the dominant countries in the world trade, the place of Turkey in the world trade and the Turkey's trade volume with the neighbouring countries are explained with their reasons.

Key words: Turkey, Foreign Trade, Export, Import

1. Giriş

Türkiye'nin genel dış ticaret yapısı incelendiğinde; uzun bir süre tamamen korumacı ve müdahaleci bir Dış Ticaret Politikası benimsendiği ve ekonomi politikasının temel hedefinin, kendi kendine yeterli bir ekonomik yapı oluşturmak olarak belirlendiği görülmektedir. Bunun yanında dış ticaret dengesinin tamamen ithalâtta değişimlere bağlı olduğu görülecektir. (Şekil-1). Bunun nedenleri ithalâtın parasal tutarının çoğu zaman ihracatın iki katına yakın bir oranda seyretmesi, devalüasyon dönemleri haricinde ihracatta belirgin bir sıçrama olmaması ve ithalâtta yıllık değişim oranlarının genellikle ihracattaki oranlardan yüksek olması nedeni ile, ihracatın ithalâtı karşılama oranında bir artış olsa bile dış ticaret açığının genel olarak artma eğilimi göstermesidir.

Şekil-1: Yıllara Göre Türkiye'nin Dış Ticareti (1990-2003)

Özellikle 1990'dan itibaren ithalât ihracattan gittikçe kopmuştur. Bunun başlıca nedenleri aşağıda sunulmaktadır:

1. Petrol ve yan ürünlerinin tüketim ve ithalâtındaki artışlar,
2. Son 15 yıllık dönemde doğal gaz ile ısınma ve enerji üretimine geçiş ile, bu geçişin neden olduğu dışarıya bağımlılık sonucu doğal gaz alım miktar ve fiyatlarında büyük artışlar olması,
3. Avrupa Birliği ile Gümrük Birliği alanında gidilen entegrasyonun genel olarak Türkiye aleyhine tek taraflı bir ağırlığa sahip olması ve ithalâtteki AB malları ülkeye kolayca girerken Türkiye'nin sınırlı kotalara tabi tutulması (Güney-Rumeli, 2001:111).
4. Hâlen ham madde ve yarı mamul ağırlıklı bir ihracat yapısına sahip olunması ve ihraç edilen bu tür malların çoğunluğunun mamul mal olarak Türkiye'ye ithal edilmesi,
5. Reel faiz oranlarının döviz artış oranından daha yüksek olması nedeni ile hem Türk lirasının göreceli olarak değerlenmesi (devalüasyon dönemleri hariç), hem de gelir dağılımının bozulması sonucu lüks tüketim malları ithalâtındaki artış,
6. Uluslar arası ticarete rekabetin artması sonucu ihraç fiyatlarında meydana gelen düşüşler ve yüksek ithal girdi maliyetleri nedeniyle birçok ihraç malının fiyatının piyasa fiyatları üzerinde kalması,
7. Özellikle 2002 yılına kadar AB ortak para birimi Euro'nun beklenildiği gibi güçlü olamaması ve Amerikan Doları karşısında değer kaybetmesi sonucu AB'ye yapılan ihracatın parasal tutarının son dönemlerde beklentilerin gerisinde kalması (Güney-Rumeli, 2001:111).

1990-2003 arası dönemde ihracatta kayda değer artışların, 1994-1995 kriz döneminde Türk Lirası'nın uğradığı devalüasyonun da etkisiyle Türk mallarının ucuzlaması sonucu olduğu görülmektedir. Bu dönemde ihracat bir önceki yıla göre 1994 yılında %18, 1995 yılında ise %19,5 oranında artmış, bunun dışında yüksek oranlarda artış izlenmemiştir.

1990'lı yılların başında gerek dünya ekonomisinde yaşanan durgunluk ve Körfez Savaşı gibi dış faktörler, gerek ülkemizde yaşanan yüksek enflasyon, kamu açıkları, artan iç ve dış borç stoğu gibi kronikleşen sorunlar, 1994 yılında bir ekonomik kriz yaşanmasına neden olmuş, bu kriz sonrasında 5 Nisan Kararları olarak bilinen, ekonomik istikrarın sağlanmasını amaçlayan tedbirler paketi uygulamaya konmuştur. Söz konusu iç ve dış faktörlerin etkisiyle, 1990-1993 döneminde ülkemizin ihracat performansında bir yavaşlama olduğu görülmektedir. Ancak, 1994 yılında yaşanan ekonomik kriz sonrasındaki yüksek oranlı devalüasyon ve uygulanan ekonomi politikaları, uluslar arası piyasalardaki rekabet gücümüzü olumlu yönde etkileyerek ihracatımızın artmasına yardımcı olmuştur (Kayalar, 2003).

Ancak ithalattaki durum bu şekilde olmamış, özellikle 1990 yılında %41,22 ve 1995 yılında %53,46 oranındaki artışlar açığı daha da artırmıştır. 2000 yılında da reel kurların, faiz oranlarının gerisinde kalması sonucu ithal mallarının fiyatları göreceli olarak düşmüş ve %33.09 oranında bir artış ile yine bir ithalât patlaması gerçekleşmiştir. İthalâtın ihracatı karşılama oranı son 20 yılın en düşük değerine inerek %50.76 olarak gerçekleşmiştir.

2002 yılı, gerek ülkemiz, gerek dünya ekonomisi açısından 2001 yılındaki global daralmanın olumsuz etkilerini telafi edici görece bir toparlanma yılı olmuştur. 2002 yılı GSMH'sinde yaşanan % 7,8, sanayi üretiminde % 8,7 düzeyindeki artışlar ve yıl boyunca yükseliş seyrini koruyan kapasite kullanım oranları ekonomik canlanmanın göstergeleri olmuştur. İhracatımız 2002 yılında da 2001 yılındaki başarılı performansını tekrarlamış ve % 12 artarak 35,7 milyar dolara ulaşmıştır.

2002 yılı içinde olumlu sonuçları alınmaya başlanan ve 2003 yılında da uygulanmaya devam eden istikrar programının etkisiyle ekonomimizdeki iyileşmenin artarak devam ettiği görülmektedir. Millî gelirdeki olumlu gelişmelerin yanısıra Ağustos ayında %79,1 seviyesinde gerçekleşen kapasite kullanım oranları ve 2003 yılı enflasyonu için öngörülen %20 rakamının gerçekleşeceği yönündeki güçlü sinyaller makro ekonomik düzelmenin diğer önemli göstergeleridir (Kayalar, 2003).

Türk ekonomisi, dış ticaret yapısı her ne kadar ithalât ağırlıklı olmuş ve doğrudan yabancı sermaye yatırımlarının ülkeye girişi yetersiz teşvik dönemleri nedeni ile beklenildiği kadar yüksek miktarlara ulaşmamış olsa da, özellikle 1990-2000 döneminde gittikçe daha fazla bir oranda Dünya ekonomisi ile entegrasyonunu artırmıştır. Böylece, dış ticaret hacminin Gayri Safi Milli Hasıla'ya oranı uzun bir dönem %23-28 oranları arasında seyrettikten sonra, 1994'ten itibaren %30 düzeyinin üzerine, 2000 yılında ise %40.86'ya ulaşmıştır.

2. Dünya Ticaretinde Türkiye'nin Yeri

Dünya ticaretinin ülkelere göre dağılımı incelendiğinde, gerek ihracat gerekse ithalâta ilk sırayı ABD'nin aldığı görülecektir. Daha sonra Almanya, Japonya, Fransa ve İngiltere gelmektedir. Dünya ticaretinin %90'ından fazlasını elli ülkenin elinde bulundurduğu görülmektedir. Yine tablo-1'deki ilk on ülkenin dünya ticaret hacminin yarından fazlasını elinde bulundurduğu görülmektedir.

Dünya Ticaret Örgütü'nün verilerine göre 1999 yılı itibarı ile Türkiye, dünya ticaret sıralamasında ilk elli ülke arasında ihracat açısından binde 5 payı ile 37. sırada, ithalât açısından ise binde 7 payı ile 29. sırada gelmektedir (Tablo-1). Dünya Bankası verilerine göre 1999 yılı itibarı ile dünyanın 22. büyük ekonomisine sahip olan Türkiye, ihracatta kendisinden daha büyük ekonomilere sahip olan ülkelere sadece Arjantin'i geçmiş, bunun yanında çoğunluğu petrol ihracatçısı olan 16 ülkenin gerisinde yer almıştır. Türkiye'yi geçen ülkelerin arasında olan Polonya, Çek Cumhuriyeti gibi Eski Doğu Bloku ülkeleri ile Malezya ve Tayland gibi Güneydoğu Asya ülkelerinin global ekonomiye entegrasyonda ülkemizden daha ileri bir yol kat ettiği ortaya çıkmaktadır.

Dış ticaretin ülkelere göre dağılımı incelendiğinde (Tablo-2); Türkiye'nin ihracat ve ithalâta en büyük ortağının Almanya olduğu görülür. 2003 yılı itibarı ile ihracat toplamının %15,90'ı, ithalât toplamının ise %13.68'i Almanya ile gerçekleştirilmiştir. İhracatta Almanya'yı ABD (%7,97), İngiltere (%7,80), İtalya (%6,76) ve Fransa (%6,01) takip etmektedir.

Tablo-1: Dünya Ticaretinde Seçilmiş Bazı Ülkelerin Payları

Sıra	İhracatçılar	Değer (Milyar \$)	Pay	Sıra	İthalatçılar	Değer (Milyar \$)	Pay
1	ABD	695.2	12.4	1	ABD	1059.1	18.0
2	Almanya	541.5	9.6	2	Almanya	472.5	8.0
3	Japonya	419.4	7.5	3	İngiltere	320.3	5.4
4	Fransa	300.4	5.3	4	Japonya	311.3	5.3
5	İngiltere	269.0	4.8	5	Fransa	290.1	4.9
6	Kanada	238.4	4.2	6	Kanada	220.2	3.7
7	İtalya	230.6	4.1	7	İtalya	216.9	3.7
8	Hollanda	200.4	3.6	8	Hollanda	187.6	3.2
9	Çin	195.2	3.5	9	Hong Kong	180.7	3.1
10	Belçika	176.3	3.1	10	Çin	165.8	2.8
20	Rusya	74.3	1.3	28	Rusya	41.1	0.7
25	S. Arabistan	50.5	0.9	29	Türkiye	40.4	0.7
37	Türkiye	26.0	0.5	32	İsrail	33.2	0.6
38	İsrail	25.8	0.5	35	Yunanistan	30.2	0.5
43	İran	16.2	0.3	38	S. Arabistan	28.0	0.5
50	Vietnam	11.5	0.2	47	Slovakya	11.2	0.2
İlk Elli ülke Topl.		5354.0	95.2	İlk Elli ülke Topl.		5434.0	92.4
Dünya Toplamı		5625.0	100.0	Dünya Toplamı		5881.0	100.0

Kaynak: Dünya Ticaret Örgütü – WTO

2002-2003 Dönemi'nde İspanya, Yunanistan, Bulgaristan, İran, Suriye ve Yugoslavya'ya yönelik ihracatın parasal tutarında belirgin artışlar izlenmiş, bunun yanı sıra 1999-2000 Döneminde Türkiye Serbest Bölgeleri'nden geçen ihracatta da 893 milyon dolara yükselme olmuştur. 2000 yılı verilerine göre Serbest Bölgeler, ihracat sıralamasında 6. sıradadır.

Aynı dönemde özellikle Meksika, Tayvan ve Hong-Kong'a yönelik ihracatın parasal tutarında ise ciddi oranda bir azalma meydana gelmiş ve bu ülkelere olan ihracat sırasıyla %45, %43 ve %35 oranında gerilemiştir. Ayrıca Kanada'ya olan ihracatta da kayıplar gözlenmektedir.

Tablo-2: Türkiye'nin Ünelere Göre İhracatı

Sıra	Ülke	İHRACAT				2002-2003 Değişim (%)
		2003	Pay (%)	2002	Pay (%)	
1	Almanya	7,452.8	15.90	5,810.6	16.11	28.3
2	ABD	3,736.5	7.97	3,229.3	8.96	15.7
3	İngiltere	3,658.6	7.80	2,986.9	8.28	22.5
4	İtalya	3,166.8	6.76	2,237.4	6.20	41.5
5	Fransa	2,817.6	6.01	2,107.9	5.85	33.7
6	İspanya	1,781.4	3.80	1081.6	3.00	64.7
7	Hollanda	1,520.4	3.24	1,026.5	2.85	48.1
8	Rusya Federasyonu	1,363.3	2.91	1,163	3.23	17.2
9	İsrail	1,066.8	2.28	833.2	2.31	28.0
10	Yunanistan	902.6	1.93	573.8	1.59	57.3
	Türkiye Serbest Bölge*	893.0	3.25	-	-	-
11	Romanya	871.4	1.86	552.3	1.53	57.8
13	Irak	778.6	1.66	-	-	-
16	Bulgaristan	619.1	1.32	377.5	1.05	64.0
18	İran	524.0	1.12	299.7	0.83	74.8
19	Çin	492.4	1.05	238.7	0.66	106.3
20	Polonya	482.7	1.03	340.5	0.94	41.8
25	Suriye	407.8	0.87	256.5	0.71	59.0
27	Mısır	343.2	0.73	321.4	0.89	6.8
29	Azerbaycan	307.6	0.66	222.8	0.62	38.1
30	KKTC	306.7	0.65	211.7	0.59	44.9
34	Kazakistan	232.6	0.50	157.3	0.44	47.9
37	Kanada	219.6	0.47	235.6	0.65	6.8
40	Yugoslavya	184.2	0.39	120.9	0.34	52.4
43	Türkmenistan	169.0	0.36	118.4	0.33	42.8
46	Japonya	156.2	0.33	118.9	0.33	31.4
47	Gürcistan	154.5	0.33	100.6	0.28	53.5
51	Özbekistan	138.3	0.30	92.8	0.26	49.1
52	Avustralya	136.1	0.29	99.1	0.27	37.3
53	Tayvan	130.1	0.28	229.4	0.64	43.3
55	Güney Afrika	121.3	0.26	85.5	0.24	41.9
60	Hong-Kong	94.5	0.20	146.1	0.41	35.4
71	Brezilya	50.1	0.11	48.8	0.14	2.6
75	Meksika	40.4	0.09	74.8	0.21	45.9
77	Kırgızistan	40.2	0.09	23.7	0.07	69.5

Kaynak: DİE 2004

*WTO 2000 verilerine göre

Çin'e yönelik ihracat ise %106 artmasına rağmen, bugün dünyanın odak noktası haline gelmiş bir pazar olarak bu ülkeye yapılan ihracatın tutarı Çin'in pazar büyüklüğünün yanında %0'a yakındır ve ilişkiler kısa sürede geliştirilerek yakın zamanda açılan bu pazar iyi değerlendirilmelidir. Tayvan ve Hong-Kong ile bozulan ticarî dengenin de bu ülkelerin pazar büyüklüğü göz önünde bulundurularak yeniden sağlanması için gerekli tedbirler alınmalıdır.

2003 yılı itibarı ile ithalât sıralamasında ise Almanya'dan sonra İtalya (%7,92), Rusya (%7,89) ve Fransa (%6,05) ve İngiltere (%5,05) gelmektedir. 2002-2003 Dönemi'nde İsrail, Suriye, Kanada, Avustralya ve Kırgızistan'dan yapılan ithalâtın parasal tutarında gerileme yaşanırken, tablo-3'de yer alan bunun dışındaki ülkelerden yapılan ithalâtın parasal tutarında ise artış gerçekleşmiştir.

Dış ticaretteki gelişmeler, Gümrük Birliği Anlaşması ve ithalâtın parasal tutarındaki artışlar gibi nedenler ile Türkiye'nin dünya ticaretine entegrasyon düzeyi gittikçe yükselmiştir.

3. İhracatın Mal Gruplarına Göre Dağılımı

1996-2000 döneminde mal gruplarına göre ihracatın yapısı incelendiğinde ilk dikkati çeken; tabî bal, şeker ve mamulleri hariç (%12.30 oranında bir artışla 2000 yılında 237 milyon dolar olarak gerçekleşmiştir), tarım ürünleri ihracatımızda 4.95 milyar dolardan 3.83 milyar dolara gerileme ve sonuç olarak %22,64 oranında bir azalma olduğudur. Bu grupta en dikkat çekici azalmalardan biri canlı hayvan ihracatıdır ve dönem içinde ihracat tutarı 85.2 milyondan 2.2 milyona gerilemiştir.

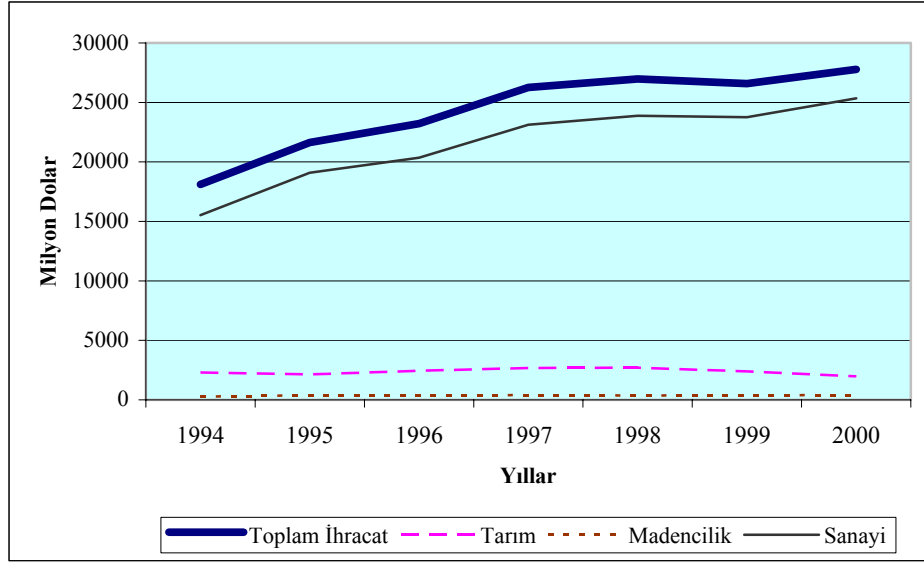
1997 yılında Asya ülkelerinde başlayan krizin 1998 yılında Rusya'ya da sıçraması sonucunda, dış talepte ve önemli ihraç pazarlarımızda yaşanan daralma ile 1999 yılı Ağustos ayında gerçekleşen ve ülkemizin sanayi merkezlerini de etkileyen depremin etkisiyle ihracatımız, 1998-1999 döneminde diğer yıllara nazaran daha düşük bir performans göstermiştir.

Tablo-3: Türkiye'nin Ülkelere Göre İthalâtı

Sıra	Ülke	İTHALÂT				2002-2003 Değişim %
		2003	Pay (%)	2002	Pay (%)	
1	Almanya	9,400.0	13.68	6,966.5	13.51	34.9
2	İtalya	5,446.0	7.92	4,101.8	7.96	32.8
3	Rusya	5,420.4	7.89	3,855.0	7.48	40.6
4	Fransa	4,158.0	6.05	3,007.2	5.83	38.3
5	İngiltere	3,471.4	5.05	2,415.5	4.69	43.7
6	ABD	3,420.4	4.98	3,050.1	5.92	12.1
7	İsviçre	2,957.5	4.30	2,076.4	4.03	42.4
8	Çin	2,596.1	3.78	1,364.3	2.65	90.3
9	İspanya	1,953.0	2.84	1,386.3	2.69	40.9
10	Japonya	1,913.5	2.78	1,445.1	2.80	32.4
11	İran	1,857.2	2.70	918.6	1.78	102.2
19	Romanya	942.4	1.37	648.9	1.26	45.2
24	Bulgaristan	684.3	1.00	506.0	0.98	35.2
	Türkiye Serbest Bölge*	493.8	0.91	-	-	-
27	İsrail	459.2	0.67	492.8	0.96	6.8
30	Yunanistan	425.4	0.62	323.6	0.63	31.5
31	Suriye	413.3	0.60	506.2	0.98	18.3
32	Polonya	410.8	0.60	244.2	0.47	68.2
34	Brezilya	401.8	0.58	233.0	0.45	72.4
39	Güney Afrika	328.3	0.48	207.0	0.40	58.6
41	Gürcistan	242.0	0.40	137.5	0.27	97.8
42	Kazakistan	266.0	0.39	200.7	0.39	97.8
44	Kanada	237.0	0.34	305.1	0.59	22.3
45	Avustralya	228.6	0.33	276.3	0.54	17.2
49	Mısır	188.3	0.27	117.9	0.23	59.7
54	Türkmenistan	123.7	0.18	99.0	0.19	24.9
55	Azerbaycan	121.5	0.18	61.0	0.12	99.1
57	Irak	112.6	0.16	-	-	-
61	Özbekistan	97.8	0.14	72.9	0.14	34.1
75	KKTC	31.0	0.05	19.5	0.04	58.7
93	Kırgızistan	10.6	0.02	15.7	0.03	32.8

Kaynak: DİE 2004

*WTO 2000 verilerine göre

Şekil-2: Toplam İhracatın Sektörlere Göre Dağılımı (1994-2000)

Bunun yanında, bir dönem Dünyanın sayılı buğday ve tahıl ambarlarından biri olan Türkiye'nin tahıl ihracatı da 507.5 milyon dolardan 404 milyon dolara gerilemiştir ve bu alanda %20,38 oranında bir azalma olmuştur. Meyve ve sebze mamullerinde ise %18,66 dolayında bir gerileme olmuş ve ihracatımız 414 milyon dolar azalmıştır.

Tarım ve hayvancılıkta dünyada bir dönem önemli bir yeri olan Türkiye'nin dış ticaretinde bu kalemlerin toplam ihracattaki paylarının düşmesi (2000 yılı rakamlarına göre; ihracat toplamında tarım ürünlerinin payı %13,93'tür.) ve diğer mal gruplarının paylarının artması anlaşılır bir durum olabilir, ancak bu mal grubunun ihracat tutarının da ciddi bir oranda düşmesi dünya ticaretindeki payını artırmayı bir hedef olarak kabul etmesi gereken Türkiye için oldukça düşündürücü bir durumdur (Şekil-2).

Tarım ürünleri grubunun ihracatındaki bu gerilemeye neden olan ve ileride daha da büyük etkilere sebep olması muhtemel faktörler şunlardır:

1. Gelir dağılımında meydana gelen bozulma ve bunun getirdiği kırsal kesimden kente göç olgusu sonucu genel olarak üretimin düşmesi,
2. Tarım ve hayvancılıkta tarımsal reform ve altyapı eksikliği, tarım işletmelerinde üretimin küçük toprak parçalarında ve küçük ölçekte yapılması nedeni ile söz konusu olan yüksek maliyet ve düşük verimlilik düzeyi,
3. Yüksek maliyet nedeni ile ziraat ve hayvancılık kesimine uygulanan sübvansiyonun yüksek tutulması ile destekleme ne kadar yapılırsa yapılsın, ürün fiyatlarının dünya fiyatlarının üzerinde seyretmesi,
4. 2001 yılında meydana gelen son ekonomik kriz sonrası hükümetin IMF'den yardım alabilmek için imzaladığı niyet mektupları ve IMF'nin talepleri doğrultusunda tarım ve hayvancılığı tamamen yok edecek ve zamanında gelişme yolundaki ivmesini kazandıran bu sektörde ülkeyi tamamen dışarıya bağımlı olma yoluna sokan tedbirler ve bu dönemde yürürlüğe giren yasalar (Güney-Rumeli, 2001:116).

Sanayi mallarının ihracatında belirgin bir artış yaşanabilmiştir. Bu mal grubunun dönem içinde ihracatı %30,25'lik bir yükselişle 5.22 milyar dolar artmıştır. Yeterli düzeyde olmasa da özellikle ülkeye giren doğrudan yabancı sermayenin otomotiv ve otomotiv yan sanayii konusunda yoğunlaşmasının da etkisi ile, özellikle makineler ve ulaşım araçları kaleminde 1996-2000 Dönemi'nde %88,14'lük bir artış söz konusu olmuş ve ihracat tutarı 3,01 milyar dolardan 5,67 milyar dolara çıkmıştır.

İnşaat malzemeleri, cam eşya ve metal eşyayı içeren metal dışı mineral mamuller kaleminde 313.5 milyon dolar tutarında ve %45,23 oranında belirgin bir artış gerçekleşmiş, aynı dönemde dokumacılık ürünleri ihracatında ise 948.4 milyon dolarlık ve %34,82 oranında bir artış kaydedilmiştir.

Bununla beraber işgücü yoğun bir sanayi kolu olan, hazır giyim kaleminin aynı dönem içindeki artışı %7,53 ile sınırlı kalmış ve 457.3 milyon dolar artmıştır. Yani en iddialı olmamız gereken tekstil sektöründe uygulanan strateji ve delinmesi zor olan ya da üretimin yurtdışına kaydırılması yolu ile delinen, bu sefer de katma değerini yurt dışına yönlendirmesi ve işsizlik sonucunu getiren kotalar yüzünden yarı mamul

ihracatına ağırlık verilmiş, yurt içinde edinilecek kazanç imkânları yurtdışına kaçmaya başlamıştır (Tablo-4).

Tablo-4: Türkiye'nin Dış Ticaretinde Başlıca Kalemler

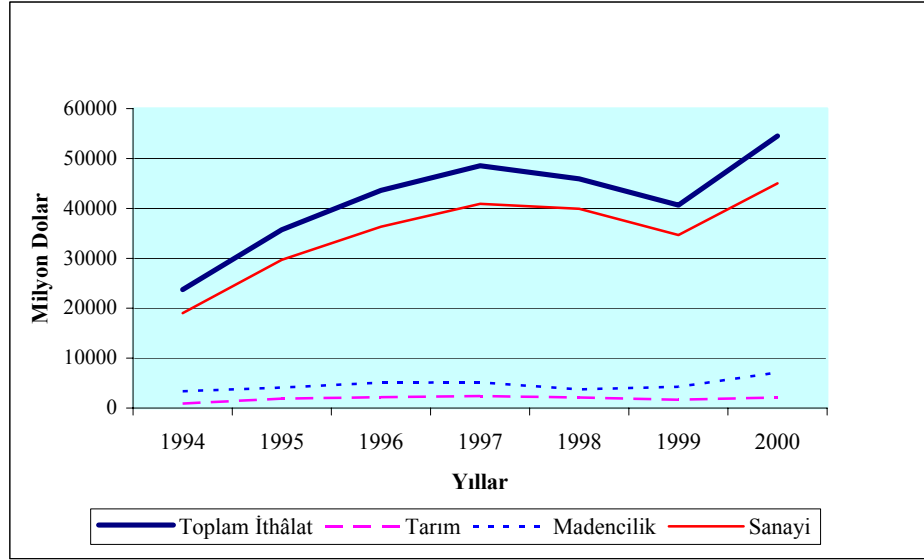
Başlıca İhracat Kalemleri			Başlıca İthalât Kalemleri		
Mal Grubu	Değer Milyon \$	Pay %	Mal Grubu	Değer Milyon \$	Pay %
Örme Giyim Eşyası ve Aksesuarları	5,724.0	12,2	Mineral, Yakıt ve Yağlar	10,309	15,0
Motorlu Kara Taşıtları	5,245.0	11,2	Kazan, Makine ve Mekanik Cihazlar	8,641	12,6
Örme Olmayan Giyim Eşyası ve aksesuarları	3,798.0	8,1	Elektrikli Mak. ve Cihaz	4,793	7,0
Elektrikli Mak. ve Cihaz.	3,456	7,4	Demir-Çelik	4,202	6,1
Kazan, Makine ve Mekanik Cihazlar	2,964	6,3	Plâstik ve Ürünleri	2,873	4,2
Demir-Çelik	2,904	6,2	Motorlu Kara Taşıtları	4,368	6,4
Mensucattan mamul eşya	1,628	-	Organik Kimyasallar	2,048	-
Demir-çelik ürünleri	1,381	2,9	Kıymetli Taşlar, İnci	2,591	3,8
Meyvalar, Kabuklu yem.	1,379	2,9	Eczacılık Ürünleri	1,810	2,6
Pamuk	991.0	2,1	Pamuk	1,484	2,2
10 Kalem Toplamı	29,470	62,9	10 Kalem Topl.	43,118	62,7
Toplam İhracat	46,878	100,0	Toplam İthalât	68,734	100,0

Kaynak: DİE

4. İthalâtın Mal Gruplarına Göre Dağılımı

1996-2000 Dönemi'nde ithalâtın yapısına bakıldığında, tarım ürünlerinin ithalâtında %14,13 oranında bir gerileme olduğu göze çarpmaktadır. Tarım ürünleri alımları yıllık 4 milyar dolar düzeyinde seyretmektedir. Gıda maddeleri ithalâtında dikkati çeken kalem, 1996 yılına göre 91,6 milyar dolar ve %91,06'lık bir artış ile meyve ve sebze mamulleri olmuştur. Bunun yanısıra, 101,8 milyon dolar ve %68'lik bir artış ile hayvan

yemleri alımı da göze çarpmaktadır. Dokumaya elverişli liflerin ithalâtında da 381 milyon dolarlık ve %52,05 oranında bir artış gerçekleşmiştir.

Şekil-3: Toplam İthalatın Sektörlere Göre Dağılımı

Tütün ve mamullerinin ithalâtında, 1996 yılına göre %26,15 oran ile 72,6 milyon dolarlık bir artış gerçekleşmiştir. Bununla beraber, devlet tarafından her yıl sübvansede edilerek üreticiden satın alınan üretim fazlası tütünün yakılması düşündürücü bir durumdur.

IMF niyet mektupları kapsamında çıkartılan tütün ve şeker yasaları gibi tedbirlerin, piyasaları düzenleyici, ülkemize yeni ırkları getirip toprağa uyum sağlayabilen daha kaliteli ürünler kazandırarak ürün çeşitliliği getirebilecek önlemlerden ziyade, üretimi tek taraflı olarak kısıtlayarak dışarıya bağımlılığa sebep olabilecek koşullar yaratması kaçınılmaz olacaktır.

Madencilik ürünleri ithalâtında dönem içinde 3,6 milyar dolarlık bir artış olmuştur ve artış %44,09'a karşılık gelmektedir. Başlıca neden, petrol ürünleri ithalâtında %40,77 oranındaki artıştır. Artışın kaynağı ise, dünya petrol fiyatlarındaki yükselişlerdir. Öte yandan, enerji üretimi ve kentsel ısınmada doğal

gazın seçilmesi ve yaygınlaşması doğal gaz ithalâtını %140 arttırmıştır. Elektrik enerjisinde yetersiz ve verimsiz yatırımlardan dolayı yaşanan darboğaz zaman zaman ithalâta da kendini göstermiştir. 1996-2000 Dönemi'nde elektrik enerjisi alımı on bir kat artarak 12 milyon dolardan 132 milyon dolara çıkmıştır.

Tablo-5'te 1990-2001 Dönemi'nde yıllara göre ham petrol ithalât miktar ve tutarları ile ülkeye giren ham petrolün birim maliyeti gösterilmektedir. Buna göre 2000 yılında dünya petrol fiyatlarında meydana gelen tırmanışın etkileri Türkiye'ye de yansımış, ham petrolün ton başına ülkeye giriş maliyeti son on yılın en yüksek değerine ulaşmış ve 197 dolara çıkmıştır.

Sanayi ürünleri ithalâtında dönem içinde %25,12 oranında bir artış gerçekleşirken, bu grubun toplam ithalâttaki payları %70,53 düzeyindedir. Büro makineleri ve haberleşme cihazları kalemi %162,22'lik bir artışla sanayi ürünleri arasında en büyük artış oranına sahiptir.

1990-2000 arası dönemde giderek yaygınlaşan büro otomasyonu sonucu bilgisayar ve yan birimleri ithalâtındaki artışların yanında, telekomünikasyon sektöründeki, özellikle mobil iletişim dalındaki büyüme sonucu, mobil telefonlar başta olmak üzere sektöre yönelik her türlü nihaî mal ve yatırım malının ithalâtında büyük artış kaydedilmiştir.

Tablo-5: Yıllara Göre Ham Petrol İthalâtı ve Birim Maliyeti

Yıllar	Miktar (bin ton)	Değer (milyon \$)	Birim Fiyatı (\$/ton)
1990	19.864	3.495	175,95
1991	17.531	2.454	139,98
1992	19.184	2.630	137,09
1993	21.742	2.550	117,28
1994	21.184	2.432	114,80
1995	23.605	2.919	123,66
1996	22.765	3.416	150,05
1997	23.343	3.194	136,83
1998	23.792	2.082	87,51
1999	22.837	2.754	120,59
2000	21.362	4.208	196,99
2001	28.257	4.959	175,50

Kaynak: DİE

Otomotiv sanayii ürünlerinde de, son dönemlerde reel faiz oranlarının döviz kurlarındaki artış oranlarından daha yüksek seyretmesi nedeni ile ithalât fiyatlarında ortaya çıkan nispi ucuzlamalar sonucu otomobil ithalâtında bir patlama yaşanması ve bunun gerektirdiği satış sonrası servis ihtiyaçları nedeni ile ithalât %105 artarak 2,85 milyar dolardan 5,83 milyar dolara çıkmıştır.

Eczacılık ürünlerinde de dönem içinde %111,36 oranında belirgin bir artış gözlenmiş ve ülkeye giren ilaç ile diğer eczacılık ürünlerinin ithalât tutarı 1996'daki 636 milyon dolar seviyesinden 2000 yılında 1,34 milyar dolar düzeyine ulaşmıştır.

Dokumacılık ürünlerinde Türkiye dünyada ilk on beş ülke arasında yer almasına rağmen (Tablo-6), örneğin 2000 yılında 3,67 milyar dolarlık ihracata karşılık 2,12 milyar dolar tutarında da ithalât yapılmıştır. Farklı türde dokumacılık ürünlerinin ve hammaddelerinin ülke içinde üretilmesine yönelik yatırımlar arttıkça ve gerek ülke içi teşvik uygulamaları ile kolaylıklar, gerekse maliyetleri düşürmeye yönelik uygulamalar getirildikçe, Türkiye ilk on beş ülke arasında sonunculuktan daha üst sıralara çıkabilecektir.

Tablo-6: Dünyanın Önde Gelen Tekstil İhracatçıları ve Pazar Payları

Ülkeler	Değer (milyar \$)	Pazar Payı (%)		% Değişim 1990-99
		1990	1999	
Çin	13.04	6,9	8,8	7,0
Hong Kong	12,27	7,9	8,3	5,0
Almanya	11.89	13,5	8,0	-2,0
İtalya	11.78	9,1	8,0	2,0
Güney Kore	11.62	5,8	7,9	7,0
Tayvan	10.99	5,9	7,4	7,0
ABD	9.51	4,8	6,4	7,0
Fransa	7.03	5,8	4,8	2,0
Japonya	6.59	5,6	4,5	1,0
Belçika	6.59	-	4,5	-
Pakistan	4.51	2,6	3,1	6,0
Hindistan	4.56	2,1	3,0	10,0
İngiltere	4.48	4,2	3,0	0,0
Hollanda	3.86	2,8	2,6	3,0
Türkiye	3.48	1,4	2,4	10,0
15 Ülke Toplamı	111.15	78,3	75,1	

Kaynak: Dünya Ticaret Örgütü - WTO

5. Türkiye'nin Yakın Çevresi İle Olan Ticareti

Türkiye'nin sınırdaş ülkelerle ve yakın çevresiyle olan ticaret hacmi 2003 yılı verilerine göre ihracatta toplam ihracatının ancak %13,6'sını, ithalatta ise %16,8'lik bölümünü oluşturmaktadır. Bölgesinde daha güçlü, eksen ülke olmanın avantajlarını kullanmaktan son derece uzak görünen Türkiye üretimini ve sahip olduğu kaynakları ulaşım maliyetinin en düşük olduğu yakın çevresine pazarlamakta bugün için başarısız durumdadır. Aynı şekilde ihtiyaç duyduğu mal gruplarını yakın komşularından daha düşük maliyetle alma imkânına sahip Türkiye yeterli diplomatik ilişkilerin geliştirilememesi ve diğer ülke grupları ile imzaladığı anlaşmalar gereği istenilen seviyede bir ticaret hacmi yakalayamamıştır.

Tablo-7: Türkiye'nin Yakın Çevresindeki Ülkelerle Olan Ticareti

Ülke	İhracat (Milyon Dolar)			İthalât (Milyon Dolar)		
	2001	2002	2003	2001	2002	2003
Rusya Fed.	924.1	1,163.0	1,363.3	3,435.7	3,855	5,420.4
Yunanistan	476.1	573.8	902.6	266.3	323.6	425.4
Romanya	392.0	552.3	871.4	481.1	648.9	942.4
Irak	839.0	649.7	778.6	505.0	677.3	112.6
Bulgaristan	299.4	377.5	619.1	393.5	506.0	684.3
İran	360.5	299.7	524.0	839.8	918.6	1,857.2
Ukrayna	289.2	309.5	436.9	757.6	969.4	1,304.4
Suriye	281.1	256.5	407.8	463.5	506.2	413.3
Azerbaycan	225.2	222.8	307.6	78.1	61.0	121.5
Gürcistan	144.0	100.6	154.5	127.2	137.5	272.0
On Ülke Toplamı	4,230.8	4,505.3	6,365.7	7,347.8	8,603.6	11,553.6
On Ülke Payı	%13.5	%12.5	%13.6	%17.7	%16.7	%16.8
Genel Toplam	31,334.2	36,059.1	46,877.6	41,399.1	51,553.8	68,734.1

Kaynak: DİE, DTM

Türkiye'nin komşuları ile olan ticaret hacmi incelendiğinde 2003 yılı verilerine göre ihracatta ilk sırayı alan, çevre ülkelerden Rusya Federasyonu'dur. İhracat sıralamasında Rusya Federasyonu'ndan sonra Yunanistan, Romanya, Irak gelmektedir. İhracatımızın en az olduğu ülkeler ise doğu komşularımız Gürcistan ve Azerbaycan'dır. 2003 yılı

verilerine göre çevre ülkelere olan ihracatımız, toplam ihracatımızın ancak % 13.6'sını oluşturmaktadır.

İthalatımıza bakıldığında ise yine Rusya Federasyonu ilk sırayı almaktadır. Daha sonra İran, Ukrayna, Romanya ve Yunanistan gelmektedir. İthalatımızda son sırayı Irak ve Azerbaycan almaktadır. İthalatta Rusya Federasyonu ve İran'ın ilk sıralarda olmasının temel sebebi ithalât kalemleri içinde önemli bir yer tutan petrol ve doğal gaz girdileridir. Türkiye'nin ithalât kalemleri arasında yukarıda da açıklandığı gibi petrol ve doğal gaz önemli yer işgal etmektedir.

Türkiye'nin yakın çevresindeki ülkelerle ticaret hacminin arzu edilen seviyenin çok gerisinde olduğu görülmektedir. Bunun temel nedenleri, 1 Ocak 1995 tarihinde yürürlüğe giren Dünya Ticaret Örgütü (DTÖ) Kuruluş Anlaşması ve 1 Ocak 1996 tarihinde Avrupa Birliği (AB) ile oluşturulan Gümrük Birliği (GB) ile buna bağlı olarak gerçekleştirilen serbest ticaret anlaşmalarının (STA) getirdiği yükümlülükler çerçevesinde yapılan düzenlemelerdir. AB tarihinde emsali görülmeyen bir düzenlemeyle AB üyesi olmadan (hatta tam üyelik süresi başlamadan) Gümrük Birliği'ne kabul edilen tek ülke Türkiye'dir. Tek taraflı olarak Türkiye'yi bağlayan Gümrük Birliği Anlaşması'nın yürürlüğe girdiği 1996 yılından bu yana ülkemiz gerek ihracat, gerekse ithalât politikasını bu anlaşmanın sınırladığı ölçüde gerçekleştirmek durumunda bırakılmıştır. Yakın çevresi ve sınırdaş ülkelerle son derece yüksek bir dış ticaret potansiyeline sahip Türkiye imza koyduğu anlaşmalar gereği bu imkânı kullanamamaktadır.

6. Sonuç

Türkiye'nin yakın dönem dış ticaret dengesinin incelendiği bu araştırmada, Türkiye'nin son dönem dış ticaretinde önemli dalgalanmaların olduğu ortaya konulmuştur. Çalışmanın ilk bölümünde dış ticaret dengesinin temel politikası irdelenmiş ve Türkiye'de uygulanan ekonomik politikaların dış ticarete yansımaları üzerinde durulmuştur. Özellikle 1990'dan itibaren ithalât ihracattan gittikçe kopmuştur. Bunun

en önemli nedeni Türk Lirasının döviz karşısında değer kaybetmesi ve ithalât kalemlerimiz içinde önemli bir yer tutan petrol ve ürünleridir.

Devalüasyon dönemleri dışında ihracatta önemli bir artış gerçekleşmemiştir. 2001 krizinden sonra durgunlaşan ihracat 2002 seçimlerinden sonra uygulanan ekonomik istikrar paketi ile kısmî bir artış göstermiştir. Bu dönemde ithalâttaki da önemli artışlar yaşanması ve istihdam probleminin katlanarak büyümesi makroekonomik dengelerdeki iyileşmenin sanal olduğu sonucunu ortaya koymaktadır. Ekonomiden sorumlu yetkililerin her fırsatta ihracattaki kısmî artışı öne sürmesi, ithalâttaki artışın dış ticaret açığını büyütmesi, üzerinde durulmayan ve çok fazla dile getirilmeyen problemler olarak devam etmektedir.

Yine iddialı olduğumuz bir diğer alan olan tekstil sanayiinde 1995 Gümrük Birliği anlaşmasından sonra ihracatımız azalmış, buna karşılık yine bu anlaşma gereği ithalâtımızda önemli artışlar gerçekleşmiştir.

Dünya Bankası verilerine göre 1999 yılı itibarı ile dünyanın 22. büyük ekonomisine sahip olan Türkiye, ihracatta kendisinden daha büyük ekonomilere sahip olan ülkelerden sadece Arjantin'i geçmiştir, bunun yanında çoğunluğu petrol ihracatçısı olan 16 ülkenin gerisinde yer almıştır. Türkiye'yi geçen ülkelerin arasında olan Polonya, Çek Cumhuriyeti gibi Eski Doğu Bloku ülkeleri ile Malezya ve Tayland gibi Güneydoğu Asya ülkelerinin global ekonomiye entegrasyonda ülkemizden daha ileri bir yol kat ettiği ortaya çıkmaktadır.

Türkiye'nin yakın çevresindeki ülkelerle ticaret hacminin istenilen seviyenin çok gerisinde olduğu görülmektedir. Bunun en önemli nedeni AB ile 1995'te imzalanan, 1996'da yürürlüğe giren Gümrük Birliği anlaşmasının tek taraflı olarak Türkiye'ye getirdiği ticarî kısıtlamalardır.

Kaynaklar

- Avrupa Birliği Genel Müdürlüğü (2003) Türkiye-Avrupa Birliği (AB) İlişkilerindeki Gelişmeler ve AB İle Dış Ticaretimiz. Dış Ticaret Dergisi Ekim 2003. Ankara.
- DİE (2004) Türkiye'nin Ekonomik Göstergeleri. DİE, Ankara.
- DİE (2004) Yıllar İtibari ile Dış Ticaret. DİE, Ankara.
- DİE (2004) İhracat ve İthalât Yapılan İlk Yüz Ülke. DİE, Ankara.
- DİE (2004) Komşu Ülkelerle Ticaretimiz. DİE, Ankara.
- DİE (2004) Dış Ticaretimizde Başlıca Fasıllar. DİE, Ankara.
- Doğanay, H. (1995). Türkiye Ekonomik Coğrafyası. Öz-Eğitim Yay. İstanbul.
- Güney, Ö.; Rumeli, M. (2001) Seçilmiş Göstergeler Işığında Yakın Dönem Türkiye Ekonomisi Gerçeği. ATO yayımları Ankara.
- Güngördü, E. (2001) Türkiye Beşeri ve Ekonomik Coğrafyası. Nobel Yay. Ankara.
- Kara, H. (1996), Türkiye'de 500 Büyük Sanayi Kuruluşunun Ülke Sanayi İçindeki Yeri ve Önemi. A.Ü.Türkiye Coğrafyası Araştırma ve Uygulama Merkezi III. Coğrafya Sempozyumu, Bildiri Özetleri Kitabı, 15-19 Nisan 1996, Ankara.
- Kayalar, T. (2003) Cumhuriyetin 80. Yılında İhracatımızda Son Gelişmeler. Dış Ticaret Dergisi Ekim 2003. Ankara.
- Sönmez, M. (2003) Cumhuriyetin 80. Yılında Genel İthalat Politikası. Dış Ticaret Dergisi Ekim 2003. Ankara.
- Şahin, C., Doğanay, H. ve Özcan, N.A. (2004). Türkiye Coğrafyası (Fizikî-Beşeri-Ekonomik- Jeopolitik). Gündüz Eğt. ve Yay. Ankara.
- Şahin, C. (Ed.); Karabağ, S.; Şahin, S. (2003) Türkiye Beşeri ve Ekonomik Coğrafyası. Gündüz Eğt. ve Yay. Ankara.
- Taşkın, M.M. 1923-2003 Döneminde Türkiye Cumhuriyeti'nin Dış Ticaret Politikaları. Dış Ticaret Dergisi Ekim 2003. Ankara.
- Tümertekin, E.; Özgüç, N. Ekonomik Coğrafya (Küreselleşme ve Kalkınma) Çantay Yay. İstanbul.
- Türkiye İstatistik Yıllığı (2001) Devlet İstatistik Enstitüsü Yayınları, Ankara.
- Varol, G.M. (2003) Cumhuriyetin 80. Yılında 1923-2003 Türk Dış Ticaretinin Gelişiminin Kısa Tarihçesi. Dış Ticaret Dergisi Ekim 2003. Ankara.
- www.dpt.gov.tr Devlet Plânlama Teşkilâtı.
- www.foreigntrade.gov.tr Dış Ticaret Müsteşarlığı.
- www.worldbank.org Dünya Bankası.
- www.wto.org Dünya Ticaret Örgütü.